

ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНИЙ ПОРТРЕТ ФАХІВЦЯ-ПСИХОЛОГА: ВІД МОДЕЛІ ДО ІНДИВІДУАЛЬНИХ ІНВАРІАНТІВ

Анатолій А. ФУРМАН

Copyright © 2012

Виголошена у 2007 році авторська ідея узагальненої класифікації цінностей особистості студента-психолога у вигляді ціннісно-орієнтаційного портрета вимагає більш достеменного вивчення. Тож наразі є підстави збагатити і переосмислити емпіричний досвід характерологічних особливостей фахівця, котрий працює у сфері психології, та здійснити його опис у контексті функціонування концепту-моделі ефективного психолога.

Актуальність дослідження. Система цінностей повно характеризує зрілу особистість та визначає потребо-мотиваційну спрямованість її соціальної поведінки й ефективність повсякденної життєдіяльності. Ціннісні орієнтації як елемент структури і складова аксіосфери особистості відображають внутрішню готовність людини до здійснення обраного акту дії, спрямовані на задоволення потреб та інтересів, а тому вказують на стратегічні моделі і тактичні схеми її ситуаційної поведінки і надситуативного вчинення, що сприяють як соціальній самореалізації, так і суто індивідуальнісній.

Складний механізм співвідношення соціальних цінностей особистості, зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки визначають виникнення, напрямки і способи здійснення конкретних форм життєдіяльності, у тому числі й професійної. Особливу роль тут відіграють цінності, які інтеріоризуються нею через сферу візуального сприйняття реальності зовнішнього світу і в подальшому формовуються як учинковий компонент повсякденного діяння, тобто зреалізуються у фаховому самоствердженні особистості як професіонала певного амплуа.

Численні спроби класифікувати та структурувати *світ цінностей* не досягають своєї мети, тому що здебільшого абсолютизують той чи інший аспект психосоціального наповнення ціннісної сфери (наприклад, надають перевагу об'єктивним або суб'єктивним вартостям). Зрештою, цінності не є дійсністю ні виключно фізичною (об'єктивованою), ані винятково

психічною (духовною). Сутність їх полягає у значущості, а не у фактичності. Інтенсивна соціальна реструктуризація припускає нове осмислення вже наявного суспільного досвіду у питаннях формування позитивних ціннісних уподобань дітей і молоді й на їх основі привласнення гуманно високих та соціально продуктивних фахових орієнтирів особистості, враховуючи її психофізичні, інтелектуальні, соціальні та екзистенційні ресурси.

Ступінь розробленості проблеми. Традиційно типологія особистості психолога-практика заснована на виділенні основних консультативно-терапевтичних парадигм, у котрих він задіяний та від яких залежить його рівень професійної компетентності. Подібний підхід використовується як у нас, так і за кордоном, однак існують деякі інваріанти у поглядах різних дослідників. Зокрема, відомий британський психолог Р. Нельсон-Джоунс виокремлює п'ять *психологічних парадигм*: гуманістичну, екзистенційну, психоаналітичну, бігевіоральну та когнітивну; М.А. Гуліна – психоаналітичну, когнітивно-поведінкову, гуманістичну та еклектичну моделі психологічної практики. Вітчизняні психологи Д.О. Леонт'єв, О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Ф.Ю. Василюк та інші обґрунтовують чотири основні *парадигми практичної психології*: гуманістичну, психодинамічну, когнітивно-поведінкову і трансперсональну [15]. Її фактично повторює І.І. Бондаренко, який виділяє в консультативній і терапевтичній психології психодинамічний, поведінковий,

когнітивний і гуманістичний напрямки [2]. Та зазначені типологічні парадигми спрямовані першочергово на результуючий аспект діяльності фахівця-психолога, а відтак повною мірою не враховують його *особистісний аксіопсихологічний потенціал*, який є показником становлення саме ефективного спеціаліста у загальному контексті його безперервного самовдосконалення.

Тож наступним кроком на шляху до розуміння *аксіопсихологічного впливу* на становлення професіонала-психолога є дослідження З.С. Карпенко, в яких авторка зазначає, що такий поступ можливий лише у паритетній єдності розгортання суб'єктності (у тому числі й духовності) і рівнів формування смислових диспозицій особистості [6, с. 89–91]. Диспозиційний особистісний конструкт, на її думку, містить такі рівні: відносний, моно-, полі-, мета- та абсолютний суб'єкт. Становлення ефективного психолога вбачається на останніх трьох рівнях: а) полісуб'єкта, коли проходить оформлення власної *ціннісно-смислової свідомості*, б) метасуб'єкта, за якого зреалізовується унікальність, оригінальність особистості, її творча спрямованість, й в) абсолютного суб'єкта, котрий передбачає трансцендентну універсальність усвідомлення сенсу життя, причетності до світу, духовного саморозвитку [6, с. 66]. У зв'язку з цим висновуємо, що оволодіння особою своєю *ціннісно-смисловою сферою* означає її прийняття, усвідомлення і подальше діяльнісне застосування, котрі функціонують як *механізм самовизначення* особистості, результатом якого є трансформація особистісних смислів у ціннісні орієнтації, що становлять найвищий рівень диспозиційної регуляції поведінки. В аксіосфері професіонала-психолога втілюється *смислотвірна ідея*, що визначає його буття як окультуреної людини загалом і конкретного, одиничного людського суб'єкта внутрішнього психодуховного узмістовлення.

Мета статті – здійснити категорійний аналіз моделі ефективного психолога, концептуально обґрунтувавши сутність і специфіку розвитку функціонування аксіосфери особистості за умов оптимального привласнення нею професійно значущих форм і засобів фахової діяльності.

Онтофеноменологічний вимір особистості психолога та його професійна спрямованість

Особистість як психосоціальний феномен – це продукт історичного розвитку суспільства

і носій соціальних властивостей та одночасно й наслідок генетичного програмування й інтегратор природних людських спроможностей. Вона здебільшого сприймається як конкретний суб'єкт, який досяг певного рівня психокультурного розвитку, або розуміється як наукова абстракція (теоретичний конструкт), що уможливає розуміння та інтерпретацію соціальних властивостей особи. В останньому випадку особистість – структурно-функціональна модель, яка спрямовує ідеальні уявлення про соціальне життя на внутрішній світ Я людини, а також так чи інакше пояснює і прогнозує її поведінку, діяльність, учинки [4; 12].

Особистість в онтофеноменологічному аспекті – це соціопсиходуховна інстанція людини, функціями якої є виокремлення себе з оточення, самоспричинення внутрішньої і зовнішньої активностей, самовираження та саморозвиток у цілісному життєпотопі повсякдення, активне переживання у часі і просторі своєї ситуаційної екзистенції. Індивідуація – її процес-механізм усупільненого визрівання чи розгортання, психологічний еквівалент фізичного зростання і соматичного самовдосконалення. У професійному самовияві індивідуація постає як квінтесенція особистісних характеристик і рис, котрі забезпечують повномірне функціонування компетентного фахівця як суб'єкта ділових стосунків та індивідуальності психодуховного творення себе і довкілля, тобто як професіонала своєї справи [див. 1; 12].

Динамічна цілісність та розвиткова сталість особистісної структури конкретної людини визначається багатьма чинниками, серед яких важливе місце посідають спосіб її життя та сукупність соціальних ситуацій, у котрі вона задіяна і котрі збагачує, конструює, змінює. Тому психологічне пізнання конкретної особи, процесу становлення її як зрілої особистості завжди організується або як *культурно-історичний аналіз* (Л.С. Виготський), що передбачає панорамне дослідження її життєвого шляху, творчості і того впливу, який вона здійснювала на перебіг суспільних подій і на долі інших людей [3]. Водночас соціально-психологічний аспект розгляду особистості центрується довкола поняття про соціокультурний потенціал людини, де критерієм останнього є міра сприяння розвитку духовних сил і здібностей інших, рівень актуалізації та ступінь самореалізації як їхніх природних творчих можливостей, так і власних, самісних [10].

Феноменологічно структуру особистості слушно охарактеризувати через її базові або

стрижневі властивості, що виокремлюються як найголовніші у масовій свідомості певної культури, етносу чи нації. Названі властивості вказують на наявність загальнопсихологічних закономірностей регуляції поведінки і діяльності людей різних культур та цивілізаційних уподобань. Тоді цілком логічно структурними одиницями особистості, котрі дають змогу простежувати й проаналізувати всі види життєзреалізування, прийняти зміну її внутрішніх психологічних спонукань і, щонайперше, цінностей, домагань, установок, диспозицій, ціннісних орієнтацій, стереотипів, смислових полів тощо.

Загалом спрямованість особистості у психології розглядається як утворення, що визначає основний напрям її життєактивності, реальну поведінку в конкретних ситуаціях повсякдення [13]. Самовизначення людини – свідомий акт вияву й утвердження власної позиції у багатопроблемних обставинах різноманітної соціальної взаємодії. Особливими його формами, крім суто особистісного, є професійне та групове самовизначення [9], професійна спрямованість як інтегральне психодуховне явище, котре характеризує персонологічну готовність наступника до вибору ним майбутньої професії та до занурення у сферу діяльності, що найповніше відповідає його особистісним рисам.

Професійна спрямованість фахівця-психолога – складноорганізоване психологічне утворення, що охоплює діяльнісно-рольовий (знання, норми, уміння, навички, цінності) та особистісний (найважливіші риси-якості) аспекти та забезпечує успішність його професійної діяльності [5]. Говорячи про основні складові професійної спрямованості практичних психологів, передусім укажемо на те, що вона знаходить відображення в когнітивному, операційному, комунікативному, моральному і рефлексивному її компонентах [4]. Суть когнітивного становить інтенційність особи до мислєдїяльності й накопичення знань, що головню спричиняє її інтелектуальний саморозвиток; операційний полягає в бажанні оволодіти професійними навичками, техніками й інструментарієм ефективного діяннїя не тільки у семантичному вимірі життя, а й у процедурному, за якого найкраще зреалізуються освітня і професійна діяльність; комунікативний містить засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність психолога орієнтуватись у ситуаціях ділового спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки себе та інших; моральний постає на перетині ціннісно-смислової і

соціально-значеннєвої підсистем, актуалізація яких приводить до системної єдності власних диспозицій, соціальних настановлень, фахових запитів і внутрішньо опрацьованих когніцій і мислєсхем [див. 13].

Часопростір, зміст та атмосфера професійної діяльності психолога закономірно стимулює розвиток його як особистості, а відтак і збагачує систему персональних цінностей переважно через задіяння його в нові соціальні зв'язки, міжособистісні стосунки, самоставлення. Якщо обране фахове спрямування й пов'язані з ним цінності сприяють реалізації життєвого шляху особистості й результативно утворюють діяльнісно-смислову цілісність, то професійне самоствердження психолога-початківця набуває смисложиттєвої гармонійності [11]. Однак, якщо основні життєві цінності його перебувають поза професією, то остання є лише засобом реалізації цих вартостей, уформальнюється й знецінюється. У будь-якому разі аксіопсихологічні орієнтири особистості виявляються, закріплюються й коригуються на шляху до професійної майстерності, котра, зі свого боку, відграновує світоглядні і суто ціннісно-смислові орієнтири.

Отже, онтофеноменологічне уреальнення системи ціннісних орієнтацій справді ефективного (майстерного) психолога особливе тим, що його особистісні і професійні вартості у психодуховному змістовому наповненні співпадають, адже він психологічно практикує своїм життям, тобто “є теоретиком і практиком в одній особі” (П.А. М'ясоїд). Водночас його соціальні настановлення і домагання, хоч змістовно відмінні у цих двох головних площинах суб'єктивного повсякдення (робота і дозвілля), усе ж згармонізуються у свідомості і самосвідомості гуманістичною інтенційністю та психокультурним характером прийнятого ним до зреалізування способу життя (в ідеалі – служити людям так само, як Богу, Україні і самому собі).

Теоретичні засновки становлення фахівця-психолога

Із середини 80-х років минулого століття ведуться активні дослідження (західна наукова парадигма), спрямовані на створення *моделі ефективного практичного психолога* та на аналіз структури його діяльності. Термін “ефективний спеціаліст” першочергово виник у західній доктрині для позначення найбільш

значущих властивостей і рис фахівця певного професійного амплуа, які системно поєднуються у його суб'єктивній картині світу як в особистості задля оптимальної (головно акмеологічної чи екзистенційної) соціальної або ділової самореалізації. У підсумку в структурній організації діяльності практичного психолога здебільшого виокремлюють *мотиваційну, когнітивну, операційну, комунікативну та рефлексивну* складові [4; 13]. Крім того, зазвичай розмежовують два *напрямки професіогенезу* особистості: а) формування внутрішніх засобів професійної діяльності, що базуються на спеціальних знаннях, нормах, уміннях, навичках, мотиваційних та вольових ресурсах практикування, специфічних рисах характеру, здатностях до продуктивного спілкування, рефлексії, само- і взаємотворення, а також на адекватному індивідуальному стилі фахового самоствердження; б) привласнення зовнішніх (суто соціальних) засобів профдіяльності, що супроводжується накопиченням певних нормативних (у тому числі й ділових) регуляторів у даному фаховому співтоваристві, освоєння часових та просторових канонів уможливлення професійності, відповідних їм методів, форм та інструментів тієї чи іншої психологічної практики. Очікуваний результат професіогенезу – досягнутий особистістю спрограмований рівень професіоналізму, тобто її *професійної компетентності*, зрілості. Остання характеристика є інтегральним утворенням і містить особистісний, соціальний, діяльнісний і рефлексивний сегменти, серед яких ключовим вважається особистісна зрілість [4].

Практикування у сфері психології як особливий царині суспільного виробництва закономірно висуває низку *вимог* до психолога як його суб'єкта, особистості та індивідуальності. Щонайперше вкажемо на: а) *позиційні*, що пов'язані із його місцем і роллю у загальній функціональній структурі соціально-виробничих процесів і регламентують основні напрямки та цілі повсякденної діяльності; б) *діяльнісні*, що зорієнтовані на виконання основного завдання його практичної роботи – надання психологічної допомоги клієнту; в) *особистісні*, що спричинені особливим змістом і характером суб'єкт-суб'єктної та міжособистісної взаємодії психолога з клієнтом [5]; г) *рефлексивні*, що вимагають його постійного самозвітування про ефективність своїх дій, роботи, вчинків.

Готовність психолога до професійної діяльності – це завжди цілісне психосоціальне

утворення, що інтеріоризоване у його свідомість самим формозмістовим перебігом процесу фахового становлення. Тут, крім моделі структури цілеспрямованого формування психологічної готовності і схеми розвитку мотивації до діяльності, слушно запропонованих професором М.І. Томчуком [19, с. 44–45], названа готовність має кількарівневу організацію: 1) *психофізіологічний* рівень забезпечує належний психоемоційний стан налаштованості на виконання професійних завдань, змобілізованості психокультурних ресурсів психолога, його сподівань і впевненості в успіху власних діянь; 2) *особистісний* – актуалізацію загальних і спеціальних здібностей та професійно значущих рис-якостей як суб'єктивного потенціалу на шляху оптимізації формозмістового перебігу конкретного психологічного практикування; 3) *ціннісно-смісловий* – внутрішнє спричинення такого практикування головню через сформовані диспозиції, установки, домагання, взаємозалежність біологічних, соціальних, екзистенційних і духовних потреб, смислових полів та світоглядних універсалій; 4) *духовно-самореалізаційний* – спонтанно-креативне самопродукування свого богоподібного людського ества у його найвищих психодуховних формовиявах – у любові, свободі, віруванні, відповідальності, творенні, коханні та ін.

Вищезазначене дає підстави характеризувати професійну готовність психолога, поперше, як *категорію теорії діяльності*, що вказує на його цільові, змістові, функціональні та суто особистісні характеристики, важливі для успішного її виконання; по-друге, як *концепт професіогенезу*, що вказує на досягнення ним певного рівня професіоналізації та компетентності на відповідному рівні володіння майстерністю практикування; по-третє, як *теоретичну модель професійної освіти*, що відображає мету, форми, засоби і сукупний результат початкових етапів професійного становлення психолога і визначає якість навчання певного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, спеціаліст, магістр, кандидат і доктор наук).

Розвиток компонентів психологічної готовності (серед яких виділяємо мотиваційний, когнітивний, операційно-процесуальний, емоційно-вольовий, особистісно-інтерактивний та рефлексивний), який відбувається протягом професійної підготовки психолога, зазвичай нерівномірний, тому що окремі його компонентні ланки здатні виконувати компенсаторну функцію, визначаючи тип та рівні вказаної

готовності до уможливлення ефективного професійного повсякдення [4]. Скажімо, *особистісна* готовність – це така система психологічних властивостей, що зумовлює досягнення адекватного вимогам професійної діяльності результату, який є похідним від високого рівня розвитку особистісної зрілості спеціаліста, *когнітивна* – сукупність спроможностей і рис, що характеризує високий інтелектуальний потенціал, *емоційно-вольова* – актуалізаційний ресурс емоційно-афективної складової особистості, *інтерактивна* – діяльні уможливлення її соціально-психологічної зрілості, *рефлексивний* – здатність особи самозвітувати про процес і результати своїх стосунків з іншими, світом, самою собою.

Українські науковці Н.В. Чепелева та Н.І. Пов'якель запропонували узагальнену модель особистості психолога-практика, що охоплює: 1) позитивну мотивацію до майбутньої професії та професійне цілепокладання; 2) розвинену особистісну рефлексію; 3) сформовані творчі вміння фахівця, що дають йому змогу успішно розв'язувати нестандартні психологічні проблеми; 4) когнітивну компетентність і наявність знань про себе та інших; 5) розвинений практичний інтелект, соціально-когнітивні й комунікативні вміння; 6) толерантність до фрустрації та високу працездатність; 7) спроможність до професійної самореабілітації та саморегуляції [13]. Вочевидь окреслена модель характеризується еклектичністю в наборі засадничих психодуховних властивостей-рис кваліфікованого психолога прикладного спрямування. Так, виникає питання стосовно того, чому до цього переліку не потрапили такі, не менш важливі для професійної зрілості, його особистісні якості, як емпатія, емоційна стійкість, самоактуалізація чи діяльновчинкова майстерність? Проте головне, що залишається тут не визначеним – це принципи і критерії відбору інтегративних особистісних рис практико-зорієнтованого психолога.

За результатами емпіричного дослідження [8; 9; 10] готовність до професійної діяльності психолога містить такі засадничі *механізми* її успішного самоформування: 1) *емоційно-вольової саморегуляції* (здатність до адекватної спонтанності та свідомої регуляції власних емоційних проявів); 2) *ціннісно-сислової самоорганізації* (набуття мотивами професійного розвитку статусу особистісного смислу та перетворення їх на цілі, а відтак встановлення відповідності між метою профудоско-

налення і системою персональних цінностей у контексті розуміння можливостей реалізації особистісних прагнень); 3) *самоідентифікації* (усвідомлення і прийняття професійної ролі); 4) *самосуб'єктивації* (прояв суб'єктної активності стосовно себе, власне самотворення як суб'єкта життєповсякдення, у тому числі й ділового). Ці механізми діють на підґрунті складної й узгодженої взаємодії кількох основоположних векторів *особистісного самоздійснення* психолога: спонтанної і надситуативної активностей (що головню спричинені біологічним Я), адаптації і творення (формовияви соціального Я), потенційного й актуального (самоплекання екзистенційного Я), рефлексії і вірування (продукти духовного Я), що вимагає окремого детального теоретичного вивчення та емпіричного підтвердження.

Ціннісно-орієнтаційний портрет як емпірична модель ефективного психолога

Професія психолога, як відомо, відноситься до сфери “людина-людина”, а поняття про справжнього професіонала змістовно розглядається як покликання, пов'язане з успішною, ефективною і продуктивною діяльністю, що формується у єдності його стилю життя, професійного довкілля, самоосвіти і психокультури Я. Акмеологічний підхід вбачає у сформованості ціннісно-сислового компонента особистості головну складову професіоналізму [1], від якої причинно залежні інші (погляди, установки, знання, переконання, домагання тощо). Це має враховувати узагальнений *ціннісно-орієнтаційний портрет* (ЦОП) ефективного психолога. Причому діагностика його аксіопсихологічних особливостей у вітакультурній сфері професійного становлення, базуючись на раніше виголошених нами теоретичних підставах і методологічних підходах [9; 10], повинна охоплювати принаймні чотири процедури: 1) вивчення особистісної спрямованості, яка виявляє цілісну систему чи ієрархію ціннісних орієнтацій особистості; 2) кваліметричне розпізнавання процесів і рівнів її психодуховного розвитку, що у взаємодоповненні вказують на повноту сформованості ціннісно-сислової сфери, визначають спрямованість і вмотивованість професійної діяльності; 3) дослідження її життєвих цілей, рівнів свідомості і самосвідомості в контексті обстоювання смисложиттєвих орієнтацій та зреалі-

зування конкретного ланцюга вчинкових дій і програм професійного сходження загалом; 4) післядійове переосмислення здійснених поведінкових актів і фахових діянь за певними канонами і морально-етичними критеріями.

Очевидно, що так інтегрована оргдіяльнісна схема створення ЦОП реалізує **вчинковий підхід** у психології, що детально обґрунтований на рівні *методології історико-психологічного дослідження* В.А. Роменцем та його наступниками [16; 17; 18]. Щонайперше він дає підстави говорити про повсякденну *психософійність психолога* і про його *професійний учинок*, розгляд яких виходить за предметні межі цієї статті.

Відповідно до основних концептуальних положень [8], критеріями ефективної реалізації особистістю психолога власного *аксіосферного потенціалу* у взаємозв'язку із його фаховим становленням є: *а) професійна спрямованість* (адекватність і повнота уявлень про обрану професію, ступінь усвідомлення, стійкість і чіткість професійних цілей, узгодженість життєвих і кар'єрних намірів); *б) соціальна активність* (уміння долучатися до нових соціальних груп, здатність до адекватної оцінки повсякденних ситуацій, високий рівень загальної життєдіяльності, потреба в самоактуалізації, соціально-психологічна грамотність); *в) особистісна саморегуляційність* (розвиненість процесів рефлексії, толерантне ставлення до труднощів і здатність їх успішно долати, мобільність застосування на практиці здібностей і вмінь, відповідальність як внутрішній стрижень регуляції поведінки); *г) ціннісна зорієнтованість* (ціннісно-смісловне ставлення до світу, здатність вільно визначатися у вітакультурному просторі вартостей, світогляд, який ґрунтується на духовних ідеалах); *д) соціально-рольова компетентність* (виконання широкого діапазону соціальних функцій, ролей і статусів, активний характер і цілісність соціокультурних позицій).

Водночас є підстави висновувати, що у справді ефективного психолога особистісне й професійне самовизначення постають у неподільній діалектичній єдності, а тому він не тільки грамотний працівник, а й внутрішньо згармонізована особистість із широким спектром морально-етичних, суспільно значущих, ціннісних пріоритетів. Причому його ціннісно-смістова сфера характеризується відносною незмінністю упродовж певного часу, що забезпечує психологічну стійкість особи стосовно будь-яких негативних зовнішніх упливів,

взаємоузгоджує самоорганізацію потребо-мотиваційних, когнітивних та емоційно-вольових характеристик, структур свідомості і самосвідомості, активізаційних соціальних умов та внутрішніх самоактуалізаційних чинників їх формування-самоплекання.

Емпірична інтелектуальна проекція окреслених теоретико-методологічних засновків і настановлень дає змогу створити узагальнений **ціннісно-орієнтаційний портрет** ефективного психолога практичного амплуа. Отже, *він відкритий до нових контактів і вміє їх підтримувати, зберігає емоційний самоконтроль у процесі спілкування, є емпатійно привабливим для людей, високоосвіченим за високої чутливості і правдивості, що полегшує орієнтацію в емоційно-афективній сфері клієнта, а також відчуває відповідальність за свої дії, усвідомлює межі власної компетентності, володіє високим рівнем внутрішньої свободи і є самостійним у прийнятті рішень; його інтелектуальний потенціал – вище середнього або високий (передусім вербального компонента та його соціальної складової), що буденно реалізується на тлі гуманістичної спрямованості його особистості, а саме таким її складовим, як наявність альтруїстичної позиції та високої вмотивованості професією, готовності до співпраці, толерантності, налаштованості на досягнення вічних цінностей (добра, любові, моралі, щастя, мудрості тощо), націленість на позитивний результат і водночас володіння механізмами саморегуляції, самообілізації і самоорганізації, що й забезпечують успіх у його повсякденній роботі; він іде шляхом самоактуалізації, повно реалізовується ситуаційно як суб'єкт життєдіяння, утверджуючись через покликання і власну справу особистісно, здійснюючись екзистенційно як індивідуальність у низці благодатних професійних і самісних учинків (відповідальності, допомоги, гідності, любові, віри тощо), а це означає, що йому притаманні адекватне об'єктивне сприйняття реальності, прийняття себе та інших, спонтанність, невимушеність, людська доступність, природність, прагнення до автентичності, вишуканість та естетизм пошукувань, здатність до творчих рішень, креативність та оригінальність учинкових дій, почуття приналежності до групи, співучасність у спільній справі колективу, спроможність продукувати позитивні ціннісні орієнтації,*

розвинене почуття делікатного гумору і водночас упевненість у собі та висока позитивна самооцінка, емоційна лабільність, робота над собою в напрямку духовного саморозвитку, щире сумління допомогти іншим, здатність розширювати навколо себе поле любові і добра, волюва активність, відкритість новим враженням і переживанням, а відтак і постійне збагачення свого чуттєвого й інтелектуального досвіду, панорамна осмисленість суспільного повсякдення, прагнення до високого ідеалу, розуміння гендерної природи жіночого і чоловічого щастя, почуття ідентичності із соціальним, родинним, професійним та етнонаціональним вимірами довкілля, вартісно-сміслова єдність зі світом, емпатійність, упевненість у собі у ситуаціях життєвого вибору, критичне рефлексування власного життєвого шляху, незалежність у поглядах і переконаннях, автономність професійної свідомості, реалістичність і дисциплінованість власної мислєдїяльності, позитивно-гармонійна Я-концепція, глибоке і всебічне прагнення до самопізнання, досягнення вершин життєвої мудрості.

Наступним закономірним кроком у побудові ЦОП фахівця-психолога є перехід від теоретичної моделі до конкретно-психологічних індивідуальних, а, можливо, й суто особистісних, інваріантів, тобто до створення такого довершеного набору названих портретів, котрі б обіймали мінімум типових траєкторій професійного сходження психолога до вершин його фахової майстерності та ділової компетентності. У даному випадку показниками розвитку ефективного психолога головню слушно прийняти реалізацію себе як індивідуальності, втілення у життя ідей, задоволення вищих потреб і духовних домагань, віднаходження власного місця у світі, повномірну реалізацію своїх талантів та обдарувань. Зазначеному процесу особистісного і професійного розвитку сприяють: бажання і внутрішня потреба професійного самоствердження, усвідомлення своїх можливостей, постановка цілей, адекватне планування діяльності, автентичність, прагнення бути самим собою, впевненість у собі, здатність зрозуміти свої почуття, усвідомити найнагальніші бажання й ідеали, цілеспрямованість, пошук нових можливостей власних прихованих резервів і наявність планів на майбутнє, жага пізнання і помірна вдовolenість досягнутим.

Сьогодні в арсеналі психолога-експериментатора наявний широкий спектр індивідуально-

психодіагностичних, соціально-психологічних і власне соціологічних методів для дослідження аксіосфери особистості, заснованих на різних, найчастіше полярних, теоретичних концепціях, кожна з яких обстоює свою типологію чи, принаймні, класифікацію людського загалу. Водночас жодна з існуючих методик не дає змоги одержати вичерпно повну психологічну інформацію про систему ціннісно-сміслових орієнтацій особи клієнта. Тому індивідуальні дані, одержувані під час емпіричних досліджень, слушно розглядати тільки в контексті соціально-культурних норм значущого довкілля. У цьому зв'язку досить актуальним залишається питання про валідність використовуваних методів і коректність інтерпретації отриманих результатів. Тому, створюючи ЦОП конкретного фахівця-психолога, не треба забувати про його умовність, що спричинена середньостатистичними даними. Реальна ж ієрархічна цілісність ціннісних орієнтацій охоплює інтелектуальні досягнення, інтимно-особистісні стосунки, відповідність соціальним очікуванням, матеріальний добробут, роботу та ділові властивості-риси, а також характерологічну адекватність, психодуховну зрілість та горизонти ситуаційної самоактуалізації.

Вочевидь професійний розвиток особи не відокремлений від суб'єктного, особистісного, індивідуальнісного. Психолог-практик, який зацікавлений у самозміні й саморозвитку і напружено працює над собою у цьому напрямку, здатний із часом перейти й на якісно більш високий рівень у своєму професійному становленні. Загалом підготовка ефективного психолога — це багатовимірна, багатоаспектна, багаторівнева відкрита система, що відображає єдність змістової, ціннісної, процесної, діяльної і результативної повноти професійного зреалізування фахівця і першочергово спрямована на саморозвиток, самоздійснення і самовдосконалення його як особистості та індивідуальності.

ВИСНОВКИ

1. Формування фахівця-психолога як творчої і водночас гуманної особистості, індивідуальності та універсума із високою соціальною компетентністю та можливостями духовного саморозвитку неодмінно передбачає становлення його *аксіопсихологічної сфери як суб'єкта* життєдіяльності, узгодження сукупності його індивідуальних вартостей із системою за-

гальнолюдських духовно-ціннісних домагань. Це практично реалізується внаслідок самопроекування і занурення особистості у світ вітакультурних вартостей і персоніфікованих смислів, а також об'єктивується в новому світоглядному амплуа ефективного спеціаліста.

2. Науково-освітня програма становлення ефективного психолога відображає етапно змістовлений процес саморозвитку і самовдосконалення, у рамках якого відбувається відгранування специфічних видів суб'єктної активності його особистості на основі розвитку й структурування сукупності професійно зорієнтованих її характеристик, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування і регуляції в конкретних видах повсякденного діяння на всіх етапах професійного самоствердження. Він супроводжується не тільки розвитком персоніфікованих і самісних структур, а й специфічною інтеграцією рис і властивостей особистості, формуванням її як цілісної системи та передбачає можливість виходу за межі власної, суто професійної, діяльності і сутнісно є результатом її власного самотворення.

3. Поняття "ефективний спеціаліст" належить до синтетичних, тому що змістовно відображає всебічний і безупинний розвиток творчого і духовного потенціалу особи, максимальну реалізацію всіх її можливостей, адекватне сприйняття соціального довкілля, навколишнього світу і свого місця в ньому, багатство емоційної сфери і духовного життя, високий рівень психічного здоров'я і моральності, що є концептуальною основою для означення рис-тенденцій в описі ціннісно-орієнтаційного портрета як узагальненої моделі фахівця-психолога.

4. Новаційні пошукування у подальшому дослідженні ціннісно-орієнтаційного портрету вбачаємо у переході від теоретичної моделі до конкретно-психологічних, суто особистісно-індивідуальнісних, інваріантів, тобто до створення такого довершеного набору рис, властивостей і тенденцій, котрі б обіймали мінімум типових траєкторій професійного сходження психолога до вершин його фахової майстерності та ділової компетентності.

1. Бодалёв А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. – М.: Флинта, 1998. – 168 с.

2. Бондаренко І.І. Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 2004. – 24 с.

3. Выготский Л.С. Психология. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 1008 с. – (Серия "Мир психологии").

4. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: дис... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 414 с.

5. Истомин И.Н. Ценностные ориентации в системе регуляции поведения // Психологические механизмы регулирования социального поведения. – М., 1979. – 252 с.

6. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості: [Монографія]. – К.: ТОВ "Міжнародна фінансова агенція", 1998 – 219 с.

7. Лежнина Л.В. Готовность психолога образования к профессиональной деятельности: этапы, механизмы, технологии формирования: автореф. дис... докт. психол. наук: 19.00.07. – М., 2009. – 47 с.

8. Павліченко А.А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості // Психологія і суспільство. – 2005. – №4. – С. 98–120.

9. Павліченко А.А. Фахове становлення студента-психолога у контексті системної дії ціннісних орієнтацій (контури дослідницького проекту) // Психологія і суспільство. – 2006. – №2. – С. 123–132.

10. Фурман А.А. Методологічна схема емпіричного вивчення системи цінностей особистості // Вітакультурний млин. – 2007. – Модуль 5. – С. 43–51.

11. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект: [монографія]. – Тернопіль: Астон, 2007. – 164 с.

12. Фурман А.В. Ідея професійного методологування: [монографія]. – Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.

13. Чепелева Н.В. Формування професійної культури майбутніх практичних психологів // Методи підготовки фахівців до професійного спілкування. – Черкаси, 1997.

14. Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: [монографія]. – К.: Міленіум, 2005. – 298 с.

15. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система // HPSY.RU/public/x2753.htm.

16. Основы психологии: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 2-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.

17. Психологія і суспільство: Спецвипуск, присвячений 85-ій річниці з Дня народження Володимира Андрійовича Роменця. – 2011. – №2. – 190 с.

18. Роменець В.А. Історія психології XX століття: [Навч. посібник] / В.А. Роменець, І.П. Маноха. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.

19. Томчук М. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності // Психологія і суспільство. – 2011. – №4. – С. 41–46.

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Анатолійович.

Ціннісно-орієнтаційний портрет фахівця-психолога: від моделі до індивідуальних інваріантів.

У статті висвітлено основні стратегічні шляхи розуміння сутності і специфіки аксіогенезу, інтеріоризації ціннісних орієнтацій та їх впливу на фахове становлення особистості професійного психолога, подана сукупність узагальнених показників, що відображена у вигляді його ціннісно-орієнтаційного портрета як ефективного спеціаліста. Обстоювана концептуальна модель заснована на неподільній єдності особистісних рис, властивостей і тенденцій, диспозиційних уподобань і професійних намірів-учинків фахівця-психолога, котрі визначають цілісність його світосприймання, світобачення як системи значущих орієнтирів повсякденної практичної діяльності, цільових домагань і творчих пошуків у тісному взаємозв'язку із сучасними соціокультурними вимогами. Також відстежено діалектичне взаємодоповнення аксіопсихологічних властивостей особистості та її спрямованості на оволодіння фаховою і дослідницькою діяльністю у царині психологічного практикування і з настановленням на самореалізацію і самовдосконалення. На засадах емпіричного дослідження обґрунтовані стратегічні напрямки усупільнення фахових орієнтирів ефективного психолога у синхронній єдності широкого спектру професійно значущих, ціннісно-орієнтаційних, діяльно-мотиваційних та морально-етичних пріоритетів.

Ключові слова: фахівець-психолог, особистість, професійна спрямованість, професіогенез, аксіосфера особистості, модель ефективного психолога, ціннісно-орієнтаційний портрет.

АННОТАЦИЯ

Фурман Анатолий Анатольевич.

Ценностно-ориентационный портрет специалиста-психолога: от модели к индивидуальным инвариантам.

В статье описаны основные стратегические пути понимания сущности и специфики аксиогенеза, интериоризации ценностных ориентаций и их влияния на профессиональное становление личности психолога, представлена совокупность обобщенных показателей, отражённая в виде её ценностно-ориентационного портрета как эффективного специалиста. Предложенная концептуальная модель основана на неделимом единстве личностных черт, свойств и тенденций, диспозиционных приоритетов и профессиональных намерений-поступков специалиста-психолога, которые определяют целостность его мировосприятия, мировоззрения как системы значимых ори-

ентиров повседневной практической деятельности, целевых устремлений и творческих поисков в тесной взаимосвязи с современными социокультурами требованиями. Также отслежено диалектическое взаимодействие аксиопсихологических свойств личности и её направленности на овладение профессиональной и исследовательской деятельностью в сфере психологического практикования и с установкой на самореализацию и самосовершенствование. На основании эмпирического исследования обоснованы стратегические линии уобществления профессиональных ориентиров эффективного психолога в синхронном единстве широкого спектра социально значимых, ценностно-ориентационных, деятельностно-мотивационных, морально-этических приоритетов.

Ключевые слова: специалист-психолог, личность, профессиональная направленность, профессиогенез, аксиосфера личности, модель эффективного психолога, ценностно-ориентационный портрет.

ANNOTATION

Furman Anatoliy A.

Value-Oriented Portrait of Specialist-Psychologist: from Model to Individual Invariants.

In the article the basic strategic ways of understanding of essence and specific feature of axiogenesis, internalization of value orientations and their impact on the professional development of the personality of a psychologist are reflected, the totality of generalized indicators, which is reflected as his value-oriented portrait as an efficient specialist is offered. This concept-model is based on indivisible unity of personality traits and properties, disposition tastes and professional intentions-acts of a specialist-psychologist, which determine integrity of his perception of the world, attitude, as systems of meaningful practice guidelines, having a special purpose solicitations and creative searches, in close intercommunication with social requirements. Also there was an attempt to trace intercommunication between axio-psychologies properties of a personality and orientation on the mastering by specialists of psychological line of business professional and research activity, by their self-realization, self-improvement. On the basis of empirical research the strategic directions of social professional orientation of an efficient psychologist in the synchronic unity of a wide range of professionally significant, value-oriented, action-motivating, moral and ethical priorities are substantiated.

Key words: personality, professional orientation, professional formation, axio-sphere of a personality, a model of an effective psychologist, value-oriented portrait.

Надійшла до редакції 25.11.2011.